

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท
2. แนวคิดบทบาทสตรีเกี่ยวกับเศรษฐกิจครัวเรือน
3. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์หรือระบบคิด ที่มีผลต่อบทบาททางด้านเศรษฐกิจในครัวเรือนของสตรี
4. แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

พัทธา สายหู (2538, หน้า 69-87) ได้ให้ความหมายของบทบาทสรุปได้ว่า เป็นหน้าที่ของแต่ละ "สถานภาพ" หรือตำแหน่งทางสังคมของบุคคลทั้งในหลักการทฤษฎีที่ใช้กำหนด และในภาคปฏิบัติจริงในชีวิตของบุคคลขึ้นอยู่กับลักษณะของกลุ่มหรือหมู่คณะที่ผู้นั้นร่วมอยู่และต้องมีการกระทำเกี่ยวข้องด้วยเป็นสำคัญเสมอ ดังนั้นจำเป็นต้องรู้จักลักษณะของกลุ่มด้วยจึงจะเข้าใจสถานภาพและบทบาทของบุคคลได้ชัดเจนและขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่ต่างกันด้วย

สุพัตรา สุภาพ (2516, หน้า 34) ได้ให้ความหมายของบทบาท คือการปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ (ตำแหน่ง) เช่นมีตำแหน่งเป็นพ่อ บทบาทคือต้องเลี้ยงลูก เป็นครู บทบาทคือสั่งสอนอบรมนักเรียนให้ดี เป็นคนไข้ บทบาทคือปฏิบัติตามหมอสั่ง เป็นต้น มนุษย์แต่ละคนมี บทบาทหลายบทบาทและแต่ละบทบาทจะมีความสมบูรณ์หรือสมดุลกันพอควร ยิ่งสังคมซับซ้อนมากขึ้นเท่าไรบทบาทจะยิ่งแตกต่างกันไปมากขึ้นเท่านั้นเพราะบางบทบาทคนธรรมดาสามัญปฏิบัติได้ แต่บางบทบาทก็ต้องอาศัยความชำนาญพิเศษที่มีคนเพียงไม่กี่คนทำได้ เช่น การไปปฏิบัติกรนอกอวกาศ เป็นต้น หรือบางบทบาทต้องอาศัยประสบการณ์จึงจะได้ผล เช่น ถ้าการ

ขับรถรู้แต่ทฤษฎีว่าเกียร์อยู่ไหน แล่นเร็วแค่ไหนถึงเปลี่ยนเกียร์ใหม่ ถือพวงมาลัยอย่างไร เป็นต้น แต่ลองออกไปขับเอาจริงๆ แล้วจะขับไม่ได้อย่างที่รู้ เพราะไม่ชำนาญหรือไม่มีประสบการณ์มากพอนั่นเอง

วัชรวิศา คลายนาท (2530, หน้า 50) ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า คือ แบบแผนพฤติกรรมซึ่งคาดหวังให้สมาชิกได้กระทำตามสถานภาพ ซึ่งตนดำรงอยู่โดยปกติสถานภาพและบทบาทย่อมเกี่ยวข้องกันเสมอ ดังนั้น Ralph Linton จึงกล่าวว่าบทบาทเป็นลักษณะการเคลื่อนไหวของสถานภาพนั่นเอง (Role as dynamic aspect of a status) ทั้งนี้เนื่องจากสถานภาพเป็นตำแหน่งที่สังคมกำหนดขึ้นและบทบาทเป็นการคาดหวังว่าตำแหน่งดังกล่าวนั้นควรมีแบบแผนพฤติกรรมอย่างไร บทบาทจะทำให้สมาชิกคาดได้ว่าผู้ที่ตนมีการปฏิสัมพันธ์จะแสดงพฤติกรรมสนองตอบต่อตนอย่างไร ในแต่ละสถานการณ์ และ ตนจะต้องแสดงพฤติกรรมอย่างไร ในการตอบสนองบุคคลเหล่านั้น ซึ่งทำให้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกดำเนินไปอย่างราบรื่นและเป็นแบบแผนที่มีนัย

โดยปกติแล้วบทบาทอาจหมายถึงพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพนั้นๆ บทบาทอันเป็นสิทธิของสถานภาพหนึ่งย่อมมีผลให้เกิดบทบาทอันเป็นหน้าที่ ในสถานภาพอีกอย่างหนึ่งเสมอ เช่นบทบาทของบุตรในด้านสิทธิ คือการได้รับการเลี้ยงดูจากบิดาและมารดา บิดามารดาย่อมมีบทบาทในการทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตร บทบาทจึงเป็นส่วนประกอบสำคัญของโครงสร้างสังคมที่มีผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกมีความสอดคล้องเกี่ยวข้องระหว่างกันอย่าง มีแบบแผน

งามพิศ สัตย์สงวน (2535, หน้า 73-75) ได้กล่าวว่าสถานภาพเป็นตำแหน่งแต่บทบาทคือการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ สถานภาพและบทบาทมักจะเป็นของคู่กันคือเมื่อมีสถานภาพจะต้องมีบทบาทด้วย แต่ไม่เสมอไป ดังนั้นบทบาทคือ พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร (Role expectation) เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคมเพื่อ ทำให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้ บทบาทอาจเป็นเรื่องของสังคม แต่มีจิตวิทยาของบุคคลเข้ามา เกี่ยวข้อง เช่นผู้ครองตำแหน่งเดียวกันอาจแสดงบทบาทต่างกัน ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งบางอย่างอาจทำหน้าที่หลายอย่าง และจะได้รับสิ่งตอบแทนหลายอย่าง แต่บุคคลในตำแหน่ง

เดียวกันจะแสดง บทบาทต่างกันไปได้เพราะแต่ละคนมีลักษณะทางจิตวิทยาและบุคลิกภาพต่างกัน รวมทั้งปัจจัยที่สำคัญอีกหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น กาลเวลาและสถานการณ์ที่เฉพาะต่าง ๆ กัน

นิคม เหมะสุทธินันท์ (2536, หน้า 17) ได้สรุปความหมายของบทบาทไว้ว่า เป็นพฤติกรรมของบุคคลที่กระทำตามหน้าที่ ตำแหน่ง และสถานภาพทางสังคมตามที่สังคมนั้น ๆ คาดหวังที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลจะแสดงบทบาทได้ดีหรือไม่ยอมขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ เช่น สถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม

Parson (อ้างใน สมศักดิ์ คณาคำ, 2532, หน้า 24 – 25) กล่าวว่า ความสัมพันธ์ต่อมนุษย์ในสังคมทำให้มนุษย์ต้องเพิ่มบทบาทพิเศษแต่ละบุคคล ทำให้บุคคลในสังคมมีความจำเป็นต้องติดต่อสัมพันธ์กัน บุคคลเหล่านั้นจะต้องมีความสนใจพิเศษต่อกัน

ดังนั้น บทบาท คือ การแสดงพฤติกรรมของบุคคลตามนิสัยถิและหน้าที่ความรับผิดชอบของสถานภาพ เราจึงจำเป็นต้องเข้าใจถึง

1. สถานภาพ (Status) ซึ่งบุคคลย่อมได้สถานภาพมา 3 ทางคือ สถานภาพโดยกำเนิดสถานภาพที่ได้สร้างภายหลัง และ สถานภาพที่ได้มาโดยควบคู่กัน
 2. บทบาท (Role) การแสดงบทบาทแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะคือ
 - 2.1 บทบาทตามที่คาดหวัง บทบาทที่ต้องแสดงตามความคาดหวังของผู้อื่น
 - 2.2 บทบาทตามลักษณะการรับรู้ เป็นบทบาทที่เจ้าของสถานภาพรับรู้เองว่าตนเองควรมีบทบาทอย่างไร
 - 2.3 บทบาทที่แสดงจริง เป็นบทบาทที่เจ้าของสถานภาพแสดงจริงซึ่งอาจเป็นบทบาท ที่สังคมคาดหวัง หรือเป็นบทบาทที่ตนเองคาดหวัง หรืออาจจะไม่เป็นบทบาท ตามที่สังคมคาดหวังและตนเองคาดหวังก็ได้

บทบาทของบุคคลนั้น หากดำเนินการตามแนวทางที่ตอบสนองความต้องการของบุคคลสอดคล้องกับความมุ่งหวังในบทบาทหน้าที่สถาบันที่สังคมคาดหวัง พฤติกรรมที่ปรากฏก็จะเป็นไปในทางที่ราบรื่น แต่หากเป็นการดำเนินบทบาทในทางตรงกันข้ามลักษณะไม่สอดคล้องกับ

บทบาทและหน้าที่หรือหน่วยงานตลอดจนความมุ่งหวังของสังคม พฤติกรรมที่ปรากฏก็จะเป็นไปในทางลบ

และในทางจิตวิทยา E.Jone และ H.Gerard (อ้างใน วันวิสาข์ โกลภระหนก, 2539, หน้า 11-12) เห็นว่า บทบาทเป็นแนวคิดของบุคคลที่แสดงออกกล่าวคือ บุคคลรับบทบาทอย่างไรก็จะแสดงออกตามที่สามารถประมาณได้ว่าต้องการปฏิบัติอย่างไร หรืออีกทัศนะหนึ่งคือ แนวคิดและการกระทำของบุคคลที่กระทำตามแบบแผนทางสังคม โดยทั่วไปบทบาทมี 2 ชนิดคือ บทบาทที่คาดหวัง และบทบาทที่เป็นจริง

1. บทบาทที่คาดหวัง เป็นบทบาทที่สมาชิกในองค์การสังคมต้องแสดงบทบาทอย่างไรอย่างหนึ่งตามความคาดหวังขององค์การ สมาชิกคนอื่นมักจะเฝ้ามองคาดหวัง การแสดงบทบาทของบุคคลนั้นอยู่ การแสดงบทบาทนั้นมีบรรทัดฐาน ประเพณี วัฒนธรรมและเป้าหมายขององค์การควบคุมอยู่ ว่าบุคคลแสดงบทบาทตามความต้องการขององค์การหรือไม่ ถ้าหากว่าบทบาทที่แสดงออกมาเป็นไปตามที่คาดหวังก็จะเกิดความพึงพอใจ แต่ถ้าบทบาทที่แสดงไม่เป็นตามความคาดหวังก็อาจจะทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นได้

2. บทบาทที่เป็นจริง อาจเหมือนหรือแตกต่างกันกับบทบาทที่คาดหวังก็ได้ ผู้แสดงบทบาทอาจแสดงได้ตามความต้องการของเพื่อนสมาชิกในองค์การหรือไม่ก็ได้

สรุปความหมายของบทบาท หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่กระทำตามหน้าที่ ตำแหน่งและสถานภาพทางสังคมนั้น ๆ คาดหวังไว้ ซึ่งบุคคลหรือกลุ่มบุคคลจะแสดงพฤติกรรมออกมาตรงตามหน้าที่หรือไม่ก็ตามก็จะขึ้นอยู่กับสถานการณ์และปัจจัยหลายๆอย่างมาประกอบกัน

2. แนวคิดบทบาทสตรีเกี่ยวกับเศรษฐกิจครัวเรือน

สตรีชนบทตั้งแต่ในอดีตมีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจอย่างมาก คือเป็นแรงงานที่สำคัญในไร่นา ในบ้านของตนและในบ้านของสังคมชั้นสูง หรืออาจกล่าวได้ว่าสตรีชาวบ้านคือทรัพยากรที่สำคัญในการผลิตของสังคมไทย เป็นผู้ที่ทำให้สังคมทุกระดับ ชนชั้นอยู่ได้ กล่าวคือในกลุ่มชาวบ้านด้วยกัน สตรีต้องทำหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัว ทั้งนี้เนื่องจากบุรุษต้องเข้าเวรเป็นไพร่หลวง ไพร่สม เข้าเดือนออกเดือน หรือเข้าสองเดือนออกสองเดือน ทำให้บุรุษไม่สามารถ

ประกอบอาชีพเลี้ยงดูอย่างจริงจังได้ จากปรากฏการณ์ดังกล่าว สังคมไทยจึงคาดหวังบทบาทของสตรีในแง่ของการผลิตโดยไม่มีค่าจ้างตอบแทนในครัวเรือน โดยการดูแลบ้านเรือน เป็นแม่ศรีเรือน ทั้งชนชั้นสูงและชาวบ้าน แต่สำหรับสังคมชาวบ้านจะคาดหวังว่านอกจากสตรีต้องทำการผลิตในครัวเรือนโดยไม่ได้รับค่าจ้างแล้วยังถือเป็นหน้าที่จะต้องผลิตเพื่อเลี้ยงดูครอบครัวของตนอีกด้วย การมีอำนาจทางเศรษฐกิจของสตรีชาวบ้านและการมีอำนาจในครอบครัวของสตรีชาวบ้านจึงมีมากมายแต่เดิม นอกเหนือจากงานรับผิดชอบในบ้าน ซึ่งสังคมมองเห็นว่าเป็นงานของผู้หญิงที่ต้องทำอยู่แล้ว กาญจนา แก้วเทพ (2535, หน้า 182) กล่าวว่าแม้แต่ในปัจจุบัน สภาพการณ์ดังกล่าวก็ยังมีร่องรอยตกค้างหลงเหลืออยู่ เช่นเมื่อชาวนาภาคอีสานไม่สามารถจะทำนาในที่ดินอันแห้งแล้งต่อไปได้ ฝ่ายพ่อบ้านก็ต้องอพยพไปขายแรงงานแถวซาอุ บรดาแม่บ้านก็ต้องอยู่รับผิดชอบครอบครัวไปพลาง ๆ ก่อน โดยเฉพาะปัจจุบันนี้ครอบครัวที่มีหัวหน้าครอบครัวเป็นสตรีได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างรวดเร็วสตรีเหล่านี้จะต้องประกอบอาชีพการงานเพื่อหาเลี้ยงครอบครัวด้วยลำแข้งของตนเองตามลำพังบทบาทของหญิงชายเกี่ยวกับเศรษฐกิจครัวเรือน ได้ถูกกำหนดและคาดหวังจากสังคมไทย โดยสังคมไทยคาดหวังให้สตรีมีบทบาทในด้านเศรษฐกิจในครัวเรือนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน กาญจนา แก้วเทพ (2535, หน้า 117-118) กล่าวว่าบทบาทของผู้หญิงชนบทในโลก ที่สามนั้นจะมีอยู่อย่างน้อย 3 บทบาทคือ

1. บทบาทเรื่องการเอาชีวิตรอดของตนเองและครอบครัวงานที่ผู้หญิงทำเพื่อเล่นบทบาทนี้ที่เป็นหลัก ก็ได้แก่ การเป็นผู้หาอาหาร (Food provider) นอกเหนือจากการทำไร่ทำนาแล้วผู้หญิงก็ยังเข้าป่าหาอาหาร จับสัตว์ ปลูกผักเลี้ยงสัตว์ที่บ้าน ไปจนกระทั่งถึงการปรุงอาหารการเก็บรักษาอาหาร เป็นต้น ในปัจจุบันนี้ผู้หญิงในโลกที่สาม 90 เปอร์เซ็นต์ ยังทำมาหากิน เพื่อการยังชีพของตนเองและครอบครัวอยู่
2. บทบาทในการทำงานบ้าน บทบาทนี้ก็หมายถึงงานทุกอย่างในบ้านนับตั้งแต่การหาน้ำสะอาดทั้งกินใช้ ทำความสะอาดเสื้อผ้า ร่างกาย และที่อยู่อาศัย การหาเชื้อเพลิงแหล่งพลังงานมาหุงต้ม การดูแลบุตรหลานทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และสังคมทั้งในยามปกติและยามป่วยไข้

3. บทบาทในการเสริมรายได้ เมื่อครอบครัวเกิดความต้องการอันที่จริงความคิดเรื่องผู้ชายเป็นฝ่ายหาเลี้ยงครอบครัวนั้น เป็นเพียงปรากฏการณ์ชั่วคราวช่วยยามของสังคมตะวันตกในบางช่วงเท่านั้น แต่ความคิดนี้ได้แผ่ขยายออกมาเป็นอุดมการณ์ครอบคลุมทั่วไป ทำให้ข้อยกเว้นกลายเป็นข้อสรุปทั่วไป แต่ปรากฏการณ์นี้แทบจะไม่เคยเป็นจริงเลยในชนบทในโลกที่สามเพราะนอกจากผู้หญิงชนบทจะทำงานในไร่นา ในสวน และในบ้านแล้ว ผู้หญิงก็ยังทำหน้าที่เป็นแม่ค้ารายย่อยเก็บหาของป่าหรือหาปลาเก็บผักจากสวนไปขายหรือแลกเปลี่ยนในตลาด หรือในกรณีที่หมู่บ้านเกิดขาดแคลนสิ่งต่าง ๆ ผู้หญิงก็จะหาของจากหมู่บ้านไปแลกกับบ้านอื่น ๆ เป็นต้น

นักส อัครไชยชาญ (อั้งโน กอบกุล อิงคุทานนท์, 2537, หน้า 95-96) กล่าวว่าเมื่อพินิจพิเคราะห์ดูแล้ว ก็แลเห็นข้อเท็จจริงอยู่ว่า บทบาทหน้าที่ของสตรีที่ต้องแสดงตลอดมาโดยไม่เคยมีการเปลี่ยนแปลงอีกทั้งผู้ชายก็ไม่คิดจะแย่งชิงบทบาทนี้ด้วยเช่นกันนั่นก็คือ บทบาทแม่ศรีเรือนที่ต้องรับผิดชอบดูแลปากท้องของสมาชิกในบ้าน นับตั้งแต่การหุงหาอาหาร ล้างถ้วยล้างชามไปจ่ายตลาด ซื้อข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ฯลฯ ภารกิจอันดีบรองลงมาก็คือบทของผู้หญิงเก่งที่ต้องหารายได้มาจุนเจือครอบครัว หาของป่า เช่นเห็ด หน่อไม้ และผักต่าง ๆ ไปขายหรือแลกเปลี่ยนในตลาดพอมดฤดูทำนา ก็ยังต้องหารายได้เสริมด้วยการทอผ้า ทอเสื่อ สานตะกร้า กระบุง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเด่นก็คือผู้หญิงชนบท นอกจากต้องไปกรำแดด กรำฝน ทำนา ทำไร่ ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์แล้วยังต้องรับบท “แม่ค้า” ที่เย็บเก็บผัก บ้างก็แปรรูปอาหาร เพื่อไปขายต่อ เรียกได้ว่า มือไม้ของผู้หญิงไม่เคยหยุดนิ่ง แม้สักนาทีสตรีชนบทมิได้มีลักษณะเป็นประเภทเดียวกันทั้งหมดและสตรีเหล่านี้ทำงานนานาประเภทมากมายหลายอย่าง นิยามบทบาทของสตรีมีอยู่หลายวิธี คนจำนวนมากมองผู้หญิงมาแต่ดั้งเดิมว่าเป็นผู้ที่ทำบ้านให้เป็นบ้าน เป็นศูนย์รวมของชีวิตในครอบครัว แต่กิจกรรมของสตรีจัดเป็นประเภทได้สุดแท้แต่ว่าสตรีเหล่านี้ทำงานที่มีผลออกเงยหรือ เป็นผู้ให้กำเนิดแรงงาน สิ่งที่แตกต่างกัน ๆ กันนี้จะเป็นตัวแบ่งแยกว่าสิ่งไหนเป็นงานที่ทำให้เกิดรายได้เป็น ค่าตอบแทนและเป็นงานหรือกิจกรรมที่ผดุงครอบครัวและพัฒนาลูกหลานรุ่นต่อไปในอนาคต (รวมทั้งการให้กำเนิดทางชีววิทยา และการผลิตอาหาร การดูแลเด็ก และกิจกรรมอื่น ๆ ที่ให้การสนับสนุนช่วยเหลือ) และนิยามบทบาทของสตรีอีกอย่างหนึ่งคือการแบ่งแยกหน้าที่ระหว่างผู้ให้กำเนิดบุตร คนงาน (รวมทั้งด้านการผลิตและการบำรุงรักษา) และผู้จัดการ (ทั้งของ

ตนเอง ครอบครัว และที่อื่น ๆ) คำว่า "ผู้ให้กำเนิด" เน้นบทบาทที่ถูกกำหนดมาทางด้านชีววิทยาของสตรี และเป็นบทบาทที่จำกัดไว้สำหรับสตรีโดยเฉพาะให้ผิดแยกไปจากบทบาทการผลิตทางสังคมเรื่องอื่น ๆ ซึ่งไม่ได้เป็นความรับผิดชอบที่ติดตัวมากับสตรี "คนงาน" จะเหมาะสมกว่าเนื่องจากว่ากิจกรรมมีหลายหลากชนิด เช่น การผลิตอาหาร เสื้อผ้า และที่อยู่อาศัย การจัดเตรียมอาหาร ทำความสะอาด การจัดซื้อส่งของและการจัดหาผ้าและเสื้อผ้า ล้วนเป็นงานที่มีค่า (เป็นสิ่งที่อาจทำเพื่อได้รับเงินตอบแทนก็ได้) ส่วนคำ "ผู้จัดการ" ที่ได้รวมไว้ในที่นี้ด้วย เพราะการปฏิบัติงาน (โดยใช้ทรัพยากร) และการควบคุม การจัดการเกี่ยวกับงานเกี่ยวกับทรัพยากร และรายได้แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ชูศรี กี่ดำรงกุล (2526, หน้า 85-86)

กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2539, หน้า 4) ได้สรุปว่าเราสามารถมองเห็นผู้หญิงกับเศรษฐกิจที่เป็นจริง 3 ส่วนด้วยกันคือ หนึ่งเศรษฐกิจที่เป็นทางการหรือเศรษฐกิจในระบบ สองเศรษฐกิจนอกระบบ และสามเศรษฐกิจภาคครัวเรือน จะเห็นว่าสตรีมีบทบาทในการหารายได้เพิ่มขึ้นเพื่อเจือจุนครอบครัว แต่บทบาททางด้านครัวเรือนของสตรีก็ไม่ได้ลดหย่อนไป การเพิ่มงานให้สตรีทำในเศรษฐกิจอื่นไม่เป็นผลให้บทบาทในครอบครัวลดน้อยลงเลยอาจมีบุรุษบางท่านที่อาจช่วยงานในด้านครัวเรือน แต่ก็น้อยมากงานที่บุรุษช่วยจะมีเครื่องทุ่นแรงที่สามารถช่วยผ่อนเบาแรงงานได้ เช่น งานซักผ้า อาจมีเครื่องซักผ้ามาใช้จะทำให้บุรุษสามารถทำงานได้ง่ายขึ้น เป็นต้น

อาบ นาคะจัด (2518, หน้า 3) กล่าวว่า ผู้หญิงคือ แม่บ้านวันนี้ หรือผู้ที่จะเป็นแม่บ้านในวันหน้า มีหน้าที่มากมายที่ผู้สันหัดในวิชาเศรษฐศาสตร์ สรุปเป็น 5 ประการคือ หนึ่งเป็นผู้ทำงานของครอบครัว สองเป็นผู้จัดการหรือผู้บัญชางานของครอบครัว สามเป็นผู้ควบคุมการใช้จ่ายของครอบครัว สี่เป็นผู้อบรมปณิธิของคนในครอบครัว และห้าเป็นผู้ประสานสัมพันธ์ภาพระหว่างคนในครอบครัวหรือระหว่างคนในครอบครัวกับชุมชน หรือ จะย่อลงให้สั้นเพียง 2 ประการคือ หนึ่งหน้าที่งานทางเศรษฐกิจ และสองหน้าที่งานทางสังคม หน้าที่เหล่านี้อาจทำร่วมกับพ่อบ้านหรืออาจทำเองโดยอิสระ ประเภทของงานที่ผู้หญิงในครอบครัวเกษตรทำมากกว่าผู้ชายมีอยู่ 3 ประเภทคืองานเลี้ยงสัตว์ คือ เป็ด ไก่ สุกรและสวนครัว งานบ้าน และงานรับจ้างทำการเกษตร เช่น ถอนกล้า ดำนา เกี่ยวข้าว เป็นต้น

3. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ หรือระบบคิด ที่มีผลต่อบทบาททางด้านเศรษฐกิจในครัวเรือนของสตรี

ยศ สันตสมบัติ (2540, หน้า11) กล่าวว่าสังคมมนุษย์แต่ละสังคมมักมีความแตกต่างกันในแทบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการเมือง เศรษฐกิจ ศาสนา และค่านิยมต่าง ๆ แต่ภายใต้ความแตกต่างเหล่านี้ สังคมทุกหนแห่งทั่วโลกมีลักษณะพื้นฐานที่เหมือนกันอยู่ประการหนึ่ง คือ สังคมเป็นการรวมตัวกันเพื่อความอยู่รอดของสมาชิก การที่สังคมจะดำเนินไปได้ด้วยดีนั้นพฤติกรรมกรรมของสมาชิกแต่ละคนจะต้องเป็นสิ่งที่สามารถคาดคะเนได้ (Predictable) สมาชิกทุก ๆ คนจะต้องคาดคะเนได้ว่าคนอื่นจะมีพฤติกรรมเช่นไรในสถานการณ์ต่าง ๆ ในสังคมมนุษย์ ความสามารถคาดคะเนพฤติกรรมของผู้อื่นได้อย่างถูกต้อง เป็นผลมาจากการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรม (Culture) เป็นองค์ประกอบพื้นฐาน อันเป็นแกนสำคัญอันหนึ่งของสังคมมนุษย์ทั้งนี้ เพราะวัฒนธรรมเป็นแบบแผนในการดำรงและดำเนินชีวิตของคนในสังคม วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม หรือความประพฤติของมนุษย์ในแต่ละสังคม การที่มนุษย์อยู่รวมกันเป็นกลุ่มคนหรือชุมชนเดียวกัน จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ ซึ่งเกิดจากการติดต่อระหว่างกันมีความรู้สึกเป็นกลุ่มหรือพวกเดียวกันโดยการยอมรับ แบบแผนการดำเนินชีวิตของกลุ่มมาประพฤติปฏิบัติ เกิดเป็นจารีต ประเพณี ระบบกฎเกณฑ์และพิธีการต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวปฏิบัติที่ยึดถือกันมาในสังคม โดยคนรุ่นหลังเรียนรู้จากคนรุ่นก่อน แล้วยึดถือปฏิบัติต่อ ๆ กันมาเรื่อย ๆ จนเกิดการสั่งสมเป็นภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมของกลุ่มดังได้มีการให้คำนิยามความหมายของวัฒนธรรมไว้หลายประการ เช่น

อัมรา พงศาพิชญ์ (2534, หน้า 1-2) กล่าวว่า วัฒนธรรมคือระบบสัญลักษณ์ในสังคมมนุษย์ ที่มนุษย์สร้างขึ้น เมื่อสร้างขึ้นมาแล้ว จึงสอนให้คนรุ่นหลัง ๆ ได้เรียนรู้หรือนำไปปฏิบัติ ว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมจึงเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันมาก บำรุง บุญปัญญา (อ้างใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2534, หน้า 211) กล่าวว่า วัฒนธรรมของชุมชนชาวบ้านมีความเป็นอิสระจากวัฒนธรรมของคนชั้นกลาง และของคนชั้นสูง สัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ อยู่กับการใช้แรงงาน และ ชุมชน เครือญาติเป็นชุมชนที่อยู่คงทนมาเป็นเวลาหลาย ๆ ร้อยปี มีความเป็นอยู่ที่

สืบชวงกันมาเป็นเวลาอันยาวนาน ก็แสดงว่าต้องเป็นสังคมที่มีเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมที่เป็นอิสระมีระบบความเชื่อ และวิถีการพัฒนาที่เป็นอิสระของตัวเองอยู่แล้ว

แบบอย่างการดำเนินชีวิตในเรื่องต่าง ๆ ของกลุ่มสังคมหนึ่งซึ่งเห็นได้ชัดว่าทำให้แตกต่างจากสังคมอื่นคือ “ วัฒนธรรม ” เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มเดียวกันยอมทำอะไรในแบบเดียวกัน วัฒนธรรมจึงเป็นเสมือนเครื่องหมายหรือตราประจำกลุ่มที่คนอื่น ๆ เห็นแล้วรู้ได้ทันที เช่น ภาษา เครื่องแต่งกาย ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่เหมือน ๆ กันสำหรับคนในกลุ่ม บุญเทียน ทองประสาน (2531, หน้า 97) กล่าวว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สร้างสมจากประวัติศาสตร์ เป็นโครงสร้างความคิดทั้งระบบมีผลต่อการใช้ชีวิต อุดมการณ์ ตามความเชื่อ การตัดสินใจของคนในสังคมเป็นกระบวนการทั้งระบบของสังคม และเป็นวิถีชีวิตทั้งหมด

สำหรับระบบคิดเรื่องวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับบทบาททางเศรษฐกิจในครัวเรือนของสตรี นั้นมีหลายแนวคิดเช่น ยศ สันตสมบัติ (2540, หน้า 124) กล่าวว่า ในสังคมทุกแห่งหนทั่วโลก ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการผลิตเป็นอย่างมาก ผู้หญิงเป็นผู้ผลิตที่มีความสำคัญ และมีอำนาจค่อนข้างมากเหมือนว่าอำนาจทางเศรษฐกิจและความเหลื่อมล้ำทางเพศจะมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผลกันอย่างใกล้ชิด กล่าวคือ ในสังคมที่ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการผลิตและการกระจายทรัพยากรมาก การเอารัดเอาเปรียบและความเหลื่อมล้ำทางเพศจะมีน้อย แต่ในทางกลับกันในสังคมที่ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการผลิตน้อย หรือมีส่วนร่วมในการผลิตเพียงอย่างเดียว แต่ไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการควบคุมการผลิตและการกระจายทรัพยากร การเอารัดเอาเปรียบและความเหลื่อมล้ำทางเพศจะมีมาก การที่ผู้หญิงเป็นผู้ผลิตที่สำคัญ ทั้งในแง่ของการสืบทอดลูกหลาน (Reproduction) และในกิจกรรมการผลิต (Productive activities) อื่น ๆ ในระบบเศรษฐกิจทำให้ผู้หญิงเป็นเพศที่สังคมต้องเข้าควบคุม ครอบงำ และบงการในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการกีดกันผู้หญิงออกจากวิถีการผลิตแบบล่าสัตว์โดยตรง หรือการแบ่งแยกกีดกันผู้หญิงในรูปแบบของพิธีกรรมทางศาสนา

นอกจากนี้ ยศ สันตสมบัติ (2540, หน้า 80) ได้อธิบายถึงการแบ่งแยกงานตามเพศระหว่างหญิงกับชาย มักอิงอยู่กับลักษณะพื้นฐานทางธรรมชาติเป็นหลัก เช่น การอธิบายว่าผู้ชาย

มีสรีระร่างกายที่แข็งแรงล่ำสันกว่าจึงเหมาะสมกับการล่าสัตว์และงานอื่น ๆ ซึ่งต้องใช้พลังกำลังมากในขณะที่ผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอจึงไม่สามารถทำงานหรือแบกรับภารกิจบางอย่างได้เหมือนผู้ชาย นอกจากนี้ เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่ได้รับการหยิบยกมากล่าวอ้างอยู่เสมออีกคือ การที่ผู้หญิงต้องตั้งครรภ์ และเลี้ยงลูกเป็นระยะเวลาานาน ทำให้เป็นการไม่สะดวกหากจะให้ผู้หญิงทำหน้าที่ล่าสัตว์ ซึ่งเป็นงานที่มีความเสี่ยงสูง และจะต้องเดินทางไกลจากลูก ๆ ไปเป็นเวลานาน ๆ ข้ออธิบายการแบ่งงานอีกรูปแบบหนึ่งคือ เป็นการอธิบายความพยายามของสังคมของผู้ชายในการควบคุมผู้หญิง ซึ่งเป็นแรงงานสำคัญทั้งในแง่ของกิจกรรมการผลิต (Production) เช่น การเก็บหาอาหาร การทำงานในไร่นา เป็นต้นและในแง่ของการเจริญพันธุ์ (Reproduction) สังคมมนุษย์แทบทุกแห่งหนทั่วโลก มักควบคุมร่างกาย และพฤติกรรมของผู้หญิงโดยผ่านระบบครอบครัว เครือญาติ และการแต่งงาน มีการสร้างอุดมการณ์อำนาจในรูปของเทพนิยาย ตลอดจนพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีกรรมเลื่อนสภาพจากเด็กเป็นผู้ใหญ่ซึ่งมักทำแต่เฉพาะเด็กผู้ชาย นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาความเชื่อที่ว่าผู้หญิงเป็นเพศสกลปรกเป็นตัวสร้างมลภาวะและอันตรายให้กับสังคม พิธีกรรมและความเชื่อเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นเพื่อควบคุมและแบ่งแยกผู้หญิงออกจากศูนย์กลางอำนาจเพื่อควบคุมแรงงานการผลิตและการกระจายทรัพยากรของธรรมชาติ

พาร์สัน (Parson อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, ม.ป.ป, หน้า 7) อธิบายการแบ่งบทบาทระหว่างหญิงชาย (Sex role) ตามกรอบแนวของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมโดยใช้หน่วยครอบครัวเป็นเส้นแบ่งอาณาเขต กล่าวคือ ครอบครัวเป็น สถาบันที่จำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของสังคมในฐานะที่เป็นสถาบันที่สร้างและอบรมขัดเกลาสมาชิกใหม่ของสังคมนอกจากนั้นครอบครัวยังมีหน้าที่ ในการประสานค่านิยม 2 ระบบ คือค่านิยมที่เน้นคุณสมบัติสากล (Universalistic) เช่นในระบบอาชีพการงานสมัยใหม่ และค่านิยมที่เน้นคุณสมบัติเฉพาะ (Particularistic) เช่น ในระบบความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ

จากโครงสร้างของครอบครัวและสังคมดังกล่าว ได้กำหนดแบบแผนให้ผู้ชายเป็นฝ่ายหาเลี้ยงด้วยการทำงานอาชีพนอกบ้าน และผู้หญิงเป็น "แม่บ้าน" ที่อาจเรียกว่าเป็นการจัดแบ่งรูปแบบ Private /Public Sphere (ปริมาตรของในบ้าน/นอกบ้าน) ทั้งนี้ พาร์สัน ได้อาศัยข้ออ้างทางชีวภาพเป็นพื้นฐานในการจัดแบ่ง กล่าวคือผู้หญิงเป็นเพศที่ตั้งครรภ์และให้กำเนิด จึงมีหน้าที่

เลี้ยงดูเด็ก ๆ ไปด้วย ส่วนผู้ชายก็ทำหน้าที่อย่างอื่นที่อยู่นอกบ้าน นอกจากการแบ่งบทบาทโดยใช้พื้นที่ของ “บ้าน” เป็นเส้นแบ่งแล้ว พาร์สันยังอธิบายถึงพฤติกรรม บุคลิกภาพ และคุณสมบัติทางอารมณ์ของหญิงชายที่จะสอดคล้องกับบทบาทดังกล่าว ผู้ชายจะมีบุคลิกภาพแบบกร้าวร้าว มีความคิดริเริ่ม มีความเป็นเหตุเป็นผล ส่วนผู้หญิงก็จะมีคุณสมบัติในเชิงหัวอ่อน ว่างนอน สอนง่าย ให้ความสำคัญกับอารมณ์มากกว่าเหตุผล

จากข้ออ้างที่ว่าผู้หญิงเป็นผู้ตั้งครรภ และให้กำเนิดเด็ก ดังนั้นผู้หญิงจึงควรมีหน้าที่และบทบาทความรับผิดชอบ “กิจการทุกอย่างภายในบ้าน” ซึ่งอันที่จริงแล้วกิจการต่าง ๆ ภายในบ้านนั้นมียากมายกว่าการเลี้ยงดูเด็ก ดังที่มีข้อเท็จจริงว่าชีวิตชีวิตของผู้หญิง เวลาที่ใช้ไปในการให้กำเนิดและเลี้ยงดูบุตร มีน้อยกว่าเวลาที่ใช้ไปในการดูแลสามี และกิจการอื่นภายในบ้านที่ไม่เกี่ยวข้องกับการที่ผู้หญิงเป็นเพศที่มีมดลูกเลยเช่น ทำครัว ซักผ้า ทำความสะอาดบ้าน เป็นต้น การจัดโครงการสร้างสังคมตามทัศนะของพาร์สันนั้นไม่ใช่สิ่งที่เป็นธรรมชาติ และเป็นรูปแบบสากลดังที่มีงานค้นคว้าด้านมนุษยวิทยามากมาย ค้นพบว่าถึงแม้ผู้หญิงจะเป็นผู้ตั้งครรภและคลอดบุตร แต่ผู้หญิงในบ้างสังคมก็ไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบงานบ้าน (กาจญา แก้วเทพ และคณะ, ม.ป.ป., หน้า 8)

การแบ่งบทบาทตามแนวมนุษยวิทยา นักมนุษยวิทยาและสตรีนิยมกลุ่มหนึ่งได้ทำการสำรวจรูปแบบของสังคม จำนวนมากมายที่มีอยู่ในโลก และประมวลเป็นแบบจำลองเรื่องวิธีการจัดโครงสร้างสังคมและการกำหนดบทบาทหญิงชายโดยได้แบ่งบทบาทในสังคมออกเป็น 3 ชนิด คือ การทำหน้าที่ ป้องกันสังคม (Defense) การทำหน้าที่เลี้ยงชีพ (Subsistence) และการทำหน้าที่สืบทอดสมาชิกใหม่ (Reproduction) สังคมส่วนใหญ่จะแบ่งบทบาทให้ผู้ชายทำหน้าที่ป้องกัน ซึ่งหมายถึงใช้ชีวิตอยู่ภายนอกบ้านส่วนบทบาทในการยังชีพนั้นอาจรับผิดชอบร่วมกันทั้งหญิงและชาย การจัดรูปแบบดังกล่าวนี้เป็นสาเหตุของความสัมพันธ์ที่เอาเปรียบระหว่างหญิงชาย ทั้งนี้เพราะผู้ชายสามารถควบคุมทรัพยากรทั้งหมดในสังคมได้ นักคิดกลุ่มนี้ให้ข้อสรุปว่าความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายจะลดความตึงเครียดลง เมื่อผู้หญิงได้ใช้พลังงานของตนในกิจการทั้ง 3 อย่างใกล้เคียงกับชาย ซึ่งหมายความว่า ผู้หญิงจะต้องออกมามีบทบาทนอกบ้านมากขึ้น และมีอำนาจในทางเศรษฐกิจและการเมืองระดับสังคมมากขึ้น

สำหรับนิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้เสนอโครงสร้างสังคมไทยตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันได้จัดแบ่งหน้าที่ให้ผู้หญิงและชายเอาไว้แน่นอน ผู้หญิงมีหน้าที่ทางเศรษฐกิจ กล่าวคือต้องรับผิดชอบด้านชีวิตความเป็นอยู่และความอยู่รอดของตนเองและทุกคนในครอบครัว ส่วนผู้ชายนั้นมีหน้าที่แสวงหาเกียรติยศ ชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล ซึ่งจะได้มาจากมิติด้านศาสนาวัฒนธรรมและการเมือง(เข้ารับราชการและบวช) นอกจากนั้นสังคมไทยยังได้จัดลำดับคุณค่าของมิติต่าง ๆ เอาไว้ด้วย โดยถือว่า บทบาทการแสวงหา ชื่อเสียงเกียรติยศนั้น มีคุณค่ามากกว่าบทบาทการหาเลี้ยงครอบครัว ดังนั้นสถานภาพของผู้หญิงจึงต่ำกว่าชาย นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวอีกว่า แนวคิดในการจัดโครงสร้างสังคมดังกล่าวสามารถนำมาอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมไทยได้ เช่น การที่พี่สาวน้องสาวต้องรับผิดชอบภาระการเลี้ยงครอบครัว (หาเงินเวลาพ่อแม่เจ็บป่วย ส่งเสียให้น้องชายเรียนให้พี่ชายบวช แม้แต่สาเหตุส่วนหนึ่งของการเป็นโสเภณี ก็มาจากหน้าที่ความรับผิดชอบทางเศรษฐกิจของผู้หญิงที่มีต่อครอบครัว) โครงสร้างดังกล่าวนี้จึงเป็นต้นตอของความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคและเอารัดเอาเปรียบระหว่างหญิงชายในสังคม (อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, ม.ป.ป., หน้า 8-9)

ปัญหาด้านค่านิยมและวัฒนธรรม การที่สังคมไทยในอดีตให้ความสำคัญแก่ผู้หญิงในฐานะศูนย์กลางของครอบครัว เครือญาติและชุมชน ทำให้ผู้หญิงต้องขวนขวายในเรื่องต่าง ๆ ในครอบครัว ลูกสาวจะถูกกำหนดให้ช่วยพ่อแม่ทำงานตั้งแต่ยังเล็กในขณะที่ลูกชายไม่ต้องรับภาระความรับผิดชอบของลูกสาวต่อพ่อแม่จะต่อเนื่องไปจนถึงยามพ่อแม่แก่เฒ่า ลูกชายที่ได้บวชให้พ่อแม่ก็ถือว่าได้ทดแทนบุญคุณพ่อแม่แล้ว การดูแลพ่อแม่ญาติพี่น้องเป็นหน้าที่ของลูกสาวเป็นการแสดงความกตัญญู เมื่อผู้หญิงแต่งงานแล้ว และมีลูกก็จะเลี้ยงลูกสาวและลูกชายต่างกันตามค่านิยมที่ตกทอดกันมา ความเชื่อแต่โบราณเกรงว่า ลูกสาวจะประพฤติตัวเหลวไหลในเชิงชู้สาว ทำให้เป็นที่ติฉินนินทา ดังที่ว่ามีลูกสาว เหมือนมีสัวมอยู่หน้าบ้านจึงต้องควบคุมอย่างใกล้ชิดและมอบหมายงานบ้านให้ทำมาก ๆ ส่วนลูกชายถึงจะประพฤติตัวเหลวไหลในเรื่องเพศ ก็ไม่ถือว่าเสื่อมเสีย เพราะผู้ชายเป็นข้าวเปลือก ตกไปที่ใดก็งอกที่นั่น ค่านิยมไทยจึงได้กำหนดพฤติกรรม บทบาททางเพศของผู้หญิงและชายในสังคมด้วย ลูกสาวถูกคาดหวังว่าจะเป็นหลักที่พึ่งทางเศรษฐกิจ สำหรับครอบครัวและพ่อแม่ ลูกชายถูกคาดหวังว่าจะเป็นผู้นำเอาเกียรติยศและอำนาจมาสู่ครอบครัว นอกจากนั้นวิธีการให้รางวัลและลงโทษที่พ่อแม่ให้ต่อลูกสาวและลูกชายก็

ต่างกันเมื่อลูกชายทำผิด พ่อแม่มักจะลงโทษรุนแรงน้อยกว่าเมื่อลูกสาวทำผิดหรือไม่ลงโทษเลย ในขณะที่เดียวกันพ่อแม่มักให้รางวัลแก่ลูกชายที่กระทำความดีมากกว่าลูกสาวจึงทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเพศในการขัดเกลา (เจือจันท์ จงสถิตอยู่ และคณะ, ม.ป.ป, หน้า 4)

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (ม.ป.ป, หน้า 16) ได้กล่าวไว้ว่า มีค่านิยมบางประการที่ไม่สร้างสรรค์และไม่ยุติธรรมสำหรับผู้หญิง เช่น

1. ค่านิยมการแบ่งงาน โดยใช้เพศเป็นตัวกำหนด เช่นบางคณะในมหาวิทยาลัยบางแห่งไม่ต้องการให้ผู้หญิงเรียน จึงตั้งเงื่อนไขในการสอนที่ผู้หญิงไม่ถนัด
2. ค่านิยม การเป็นหัวหน้าครอบครัว สังคมยังมองว่าเป็นบทบาทของผู้ชายฝ่ายเดียว ทั้งที่ผู้หญิงถือเป็นขุมคลังของครอบครัวมีหน้าที่ดูแลทรัพย์สินเงินทองหรือระบบเศรษฐกิจของบ้าน
3. ค่านิยมที่ยกย่องผู้หญิงเฉพาะความสวยงาม หรือความประพฤติเรียบร้อยราวผ้าพับไว้ทำให้ผู้หญิงอ่านสอนง่ายไม่ได้เถียงใคร
4. ค่านิยม การเลี้ยงลูก พ่อแม่ ควรอบรมอย่างเท่าเทียมกันถ้าลูกชายเล่นซุกซนได้ลูกสาวก็ควรเล่นปีนปายได้เช่นกัน ควรให้ลูกได้พัฒนาไปด้วยกัน

ส่วน วิถีกัลยา หวังเจริญ (2536, หน้า) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคของบทบาทสตรีในเศรษฐกิจว่า

1. อุปสรรคทางด้านครอบครัว ภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบผูกมัดสตรีไทยให้อยู่กับความจำเจในครัวเรือนทำให้ขาดโอกาสในการเรียนรู้ การเพิ่มเติมทักษะในด้านต่าง ๆ ขาดประสบการณ์หรือแม้แต่โอกาสที่จะออกไปประกอบอาชีพเพื่อแสวงหารายได้ของตนเอง เป็นฐานะก่อให้เกิดอำนาจต่อรอง และการยอมรับในสังคม
2. อุปสรรคจากการที่สตรีได้รับการสั่งสอนและผ่านกระบวนการกล่อมเกลาทางสังคมให้ยอมรับในสถานภาพและบทบาทที่ด้อยกว่าบุรุษ ย่อมให้ฝ่ายชายเป็นผู้นำอยู่ตลอดเวลา ซึ่งมีการสานต่อการสั่งสอนด้วยการกำหนดบทบาทให้สตรีเป็นช่างเท้าหลัง นอกจากนี้สตรีได้รับข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ น้อย ทำให้ขาดความสนใจ ประสิทธิภาพการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมจึงต่ำไปด้วย

3. อุปสรรคด้านค่านิยมของคนไทยส่วนมากให้ความสำคัญกับบุตรชายมากกว่าบุตรสาวเปิดโอกาสให้บุตรชายได้มีโอกาสในการศึกษาเล่าเรียนมีส่วนร่วมในด้านต่าง ๆ มากกว่าบุตรสาว โดยบิดามารดามักจะอบรม สั่งสอนเลี้ยงดู บุตรสาวให้อยู่กับบ้านมากกว่าจะให้ออกไปมีส่วนร่วมในทางเศรษฐกิจ และสังคม

4. อุปสรรคจากการไม่รวมกลุ่มของสตรีที่มีความต้องการในการประกอบอาชีพคล้ายคลึงกัน ส่วนมากมักดำเนินงานแบบต่างคนต่างทำภายใต้การครอบงำของสมาชิกในครอบครัวที่เป็นบุรุษจึงขาดความกระตือรือร้นที่จะเข้าดำเนินงานในลักษณะกลุ่ม

ปรียานุช ลาภเจริญ (2525, หน้า 13) กล่าวว่าองค์ประกอบหลายอย่างเป็นตัวกำหนดบทบาทและสถานภาพของสตรีเช่น ค่านิยมและทัศนคติของสังคม ซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากความเชื่อเรื่องความแตกต่างทางสรีระระหว่างเพศองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือแนวปฏิบัติทางวัฒนธรรมในอดีตซึ่งบรรพบุรุษได้ยึดถือสืบมาเป็นเวลานานนับพัน ๆ ปี มีผลสะท้อนต่อการกำหนดบทบาทของสตรีในปัจจุบันเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่กำหนดบทบาทของสตรีคือบุรุษเพศ ซึ่งมีอำนาจในการปกครอง การเป็นผู้นำสังคมและครอบครัวสมัยนั้น สตรีจึงต้องตกอยู่ในสถานภาพที่เป็นรองบุรุษตลอดมา นอกจากนี้ความเชื่อต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมไทยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการแบ่งงานโดยใช้เพศเป็นเกณฑ์ที่มีผลกระทบต่อบทบาทและสถานภาพของผู้หญิงและชายให้มีความแตกต่างกัน เช่น

กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (ม.ป.ป, หน้า 11-25) ได้สรุปความเชื่อที่เป็นสาเหตุของการแบ่งบทบาทของงานตามเพศไว้ดังนี้ คือ ความเชื่อ เรื่องชายเป็นผู้หาเลี้ยง ความเชื่อเรื่องหัวหน้าเมียคอน ความเชื่อเรื่องผู้หญิงเป็นช้างเท้าหลัง และความเชื่อในเรื่องผู้หญิงไม่ถนัดทางเทคโนโลยี ความเชื่อเหล่านี้ล้วนทำให้ผู้หญิงถูกเอารัดเอาเปรียบเมื่อออกมาทำงานในสังคม เพราะสังคมมองว่า งานที่ผู้หญิงทำเป็นเพียงงานเสริม จึงได้ค่าแรงถูก เพราะคิดว่าผู้หญิงไม่มีทักษะที่จะทำงานนอกบ้าน

นอกจากนี้ความเชื่อบางประการในชุมชนและสังคมส่งผลให้เกิดปัญหาในการพัฒนาสตรีที่สำคัญ ได้แก่

1. ความเชื่อที่ว่า การแสดงความกตัญญูไม่ว่าด้วยวิธีใดเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ประกอบกับความเชื่อในเรื่องชะตากรรมจึงทำให้สตรียอมรับอาชีพโสเภณี โดยถือว่าเป็นการแสดง ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ สตรีที่ไม่ยอมขายตัวเลี้ยงพ่อแม่ในบางท้องถิ่นจึงถูกมองว่าเป็นคน เห็นแก่ตัวและขาดความกตัญญู

2. ความเชื่อที่ว่า ลูกเป็นสมบัติในลักษณะวัตถุของพ่อแม่ จึงเป็นสิทธิอันชอบธรรมที่จะขายลูกกินได้

3. ความไม่มั่นคงของความเชื่อที่มีมาในอดีต รวมทั้งการขวยโอกาสจากความไม่รู้เท่าทันของสตรี เช่น การเปลี่ยนแปลงความเชื่อเรื่องการเข้าประกวดความงามซึ่งเปิดเผยเรือนร่างของสตรีที่เคยถือว่าไม่เหมาะสมสำหรับผู้นับถือศาสนาอิสลาม สตรีในภาคเหนือไม่กล้าขายตัว เพราะกลัวผิดผีบ้าน ผิดผีเรือน เจ้าของสถานบริการก็ทำพิธีแบ่งผีไปไว้ในสถานบริการเพื่อให้ผู้หญิงเหล่านั้นได้เช่นไหว้ขอขมา (โครงการสตรีคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533) ซึ่งเป็นการใช้ประโยชน์จากความรู้ไม่เท่าทันของสตรี

4. ความเชื่อที่ว่า ความเสมอภาคหมายถึงการที่ผู้หญิงสามารถทำอะไรได้เหมือนชาย หญิงบางคนเมื่อขึ้นสู่ตำแหน่งบริหารจึงแสดงตนว่าสามารถเท่าเทียมชายโดยแสดงพฤติกรรมที่คิดว่าเป็นสัญลักษณ์ของชาย เช่น ดื่มสุรา สูบบุหรี่ ซึ่งแสดงถึงความไม่มั่นใจในตนเอง

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์และระบบคิดต่าง ๆ จะช่วยเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับความคิดและพฤติกรรมของคนในชุมชนว่าความเชื่อ ค่านิยมใดบ้างที่มีผลต่อการทำงานด้านเศรษฐกิจของสตรีในชนบทและทำให้ทราบถึงวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม ระบบคิดที่มีปรากฏอยู่ในชุมชนชนบทปัจจุบัน เพื่อเป็นกรอบแนวทางในการศึกษาถึงผลที่มีต่อบทบาทสตรีเกี่ยวกับเศรษฐกิจครัวเรือนในปัจจุบัน

4. แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ

Fairchild (อ้างใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2536, หน้า 22) ได้ให้คำนิยามของ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่า “เป็นลักษณะหนึ่งของกระบวนการแบบแผนหรือมีการเปลี่ยนแปลงเป็นแนวความคิด รวมหมายถึง ผลของการเปลี่ยนแปลงทุก ๆ อย่าง ของกระบวนการทางสังคมการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอาจก้าวหน้าหรือล่าช้าก็ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวรหรือชั่วคราวเปลี่ยนแปลงโดยมีการวางแผนหรือไม่มีการวางแผน เป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดียวหรือหลายทิศทาง อาจก่อให้เกิดประโยชน์หรือโทษก็ได้ ” ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้น หมายถึง การเปลี่ยนแปลงวิธีการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกด้าน

ผ่องพันธ์ มณีรัตน์, สนิท สมัครการ และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข (อ้างใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2536, หน้า 24) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีผลต่อวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ก็มีผลต่อสังคมเช่นกัน

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536, หน้า 112) กล่าวว่า เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นกระบวนการที่มีการต่อเนื่องอย่างไม่มีที่สิ้นสุด สังคมและวัฒนธรรม กำลังเปลี่ยนไปนั้น เราสามารถวิเคราะห์ถึงกระบวนการต่างๆ ได้หลายกระบวนการ คือ การเปลี่ยนไปสู่ความเป็นเมือง (Urbanization) การเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัย (Modernization) การเปลี่ยนไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรม (Industrialization) และการเปลี่ยนไปสู่ระเบียบบริหารแบบราชการ (Bureaucratization)

Moore และ Hoselitz (อ้างใน ดารณี ถวิลพิพัฒน์, 2539, หน้า 15) มองการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศกำลังพัฒนาว่าเป็นกระบวนการไปสู่ความทันสมัย (Modernization) อันเป็นผลมาจากการเป็นอุตสาหกรรม ในความคิดของนักทฤษฎีกลุ่มนี้ คำว่า “Industrialization” มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “Modernization” และเช่นเดียวกับคำว่า “Westernization” หรือการทำให้เป็นตะวันตก Moore ได้ให้คำจำกัดความของ Modernization ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงโดยสิ้นเชิงของสังคมดั้งเดิมไปสู่รูปแบบประเทศทางตะวันตกที่มีลักษณะสำคัญคือ มีการใช้เทคนิควิทยาการ ใช้การจัดองค์กรทางสังคมที่ก้าวหน้า มีเศรษฐกิจที่เฟื่องฟู และ ค่อนข้างจะมีเสถียรภาพทางการเมือง

Smelser (อ้างใน ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล, 2539, หน้า 15-16) กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศกำลังพัฒนาว่าเป็นการไปสู่ความทันสมัยซึ่งเกี่ยวข้องกับกระบวนการ 4 อย่างที่แตกต่างกันแต่มีความเกี่ยวเนื่องกันคือ

1. ทางด้านเทคโนโลยี สังคมจะเปลี่ยนจากการใช้เทคนิคง่าย ๆ และดั้งเดิมไปสู่การใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์
2. ทางด้านเกษตรกรรมสังคมจะเปลี่ยนจากการทำเกษตรเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตสินค้าเกษตรกรรมเพื่อการค้า ซึ่งหมายถึงการปลูกพืชที่ทำเงินเฉพาะอย่าง และมีการว่าจ้างแรงงานเพื่อการเกษตร
3. ทางด้านอุตสาหกรรม จะเปลี่ยนจากการใช้แรงงานมนุษย์ และสัตว์ ไปสู่การจ้างแรงงานและการใช้ เครื่องกลเพื่อทำการผลิตสินค้าส่งตลาด
4. ทางด้านการจัดการทางนิเวศวิทยา จะเปลี่ยนจากการตั้งถิ่นฐานที่กระจายไปในพื้นที่เพาะปลูกและหมู่บ้าน ไปสู่การตั้งถิ่นฐานในเมือง

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536, หน้า 122-124) ได้สรุปลักษณะของสังคมชนบทไทยที่กำลังเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัย โดยได้ศึกษาจากผลการวิจัยอย่างกว้างขวางเพื่อที่จะทำให้เกิดภาพพจน์หรือปรากฏการณ์ทางสังคมของลักษณะชุมชนในชนบทที่กำลังเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัย ได้แก่ การจ้างงานเกษตรแทนการแลกเปลี่ยนแรงงานมีมากขึ้นชาวชนบทไปทำงานอื่น ๆ มากขึ้น การผลิตทางด้านการเกษตรมีการใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ มากขึ้น มีการใช้สิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันมากขึ้น เป็นต้น

Freed (อ้างใน งามพิศ สัตย์สงวน, 2538, หน้า 232) ได้สรุปผลของการกลายเป็นเมืองที่ประยุกต์ได้กับสังคมอื่นๆ ดังนี้

1. ทำให้มีความทันสมัยในวัฒนธรรมทางวัตถุมากขึ้น
2. ชาวบ้านทำมาหากินเลี้ยงตัวเองจากงานประเภทอุตสาหกรรมสมัยใหม่และการค้าแทนที่หัตถกรรมแบบเดิมหรือทำนาทำไร่
3. ผู้มีแรงงานแต่ไม่มีที่ดิน พึ่งพาเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ผู้น้อยลง
4. มีการติดต่อทางสังคมระหว่างวรรณะต่าง ๆ มากขึ้น

5. มีการเน้นลักษณะชีวิตในเมืองมากกว่าชีวิตในชนบท
6. มีระดับการศึกษาสูงขึ้น
7. มีการติดต่อกับโลกภายนอกมากขึ้นโดยการสื่อสาร

บุญเดิม พันรอบ (2528, หน้า 219) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมจะต้องเกิดจากปัจจัยสาเหตุ และแรงผลักดันหลายประการที่เป็นสิ่งควบคุมการเปลี่ยนแปลงนั้น บางครั้งอาจเป็นปัจจัยที่ควบคุมโดยตรงหรืออาจเป็นปัจจัยที่ควบคุมทางอ้อมก็ได้ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้แก่

1. ความก้าวหน้าทางวิชาการ ทำให้เกิดการศึกษาวิจัย ประดิษฐ์คิดค้นใหม่ ๆ เกิดขึ้น เช่น การสร้างระบบการคมนาคมขนส่งให้สะดวกสบายมากกว่าเดิมหลายเท่าผลการศึกษาวิจัยต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว
2. การพัฒนาเทคนิควิทยาการอย่างรวดเร็ว ได้มีการพัฒนาสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ อย่างรวดเร็วความก้าวหน้าทางเทคนิควิทยา ทำให้สามารถผลิตสินค้าและบริการได้จำนวนมาก และรวดเร็วมีประสิทธิภาพสูงทำให้ผลิตภัณฑ์ประชาชาติเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว สินค้าและบริการมีราคาถูกลงมาก
3. การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบกำลังแรงงาน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบกำลังแรงงานในสังคมทางด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้
 - 3.1 ประชากรที่อยู่ในวัยแรงงานในช่วงอายุ 15-16 ปี มีจำนวนมากขึ้นและมีแนวโน้มทำให้เกิดเมืองใหญ่ ๆ รับจำนวนประชากรในวัยแรงงานที่มีเพิ่มขึ้นนั่นเอง
 - 3.2 บริษัทห้างร้านของภาคเอกชนขยายสาขาการผลิตสินค้าและบริการให้มากขึ้นเพื่อบริการประชากรในวัยแรงงานที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว
 - 3.3 ประชากรที่อยู่ในวัยแรงงานมีความรู้เพิ่มมากขึ้น
 - 3.4 ประชากรในวัยอายุระดับกลางมีอัตราการลดลงทำให้นายจ้างและผู้จัดการต้องหันมาจ้างแรงงานคนงานที่มีอายุน้อยเพิ่มมากขึ้น

4. ความรับผิดชอบต่อชุมชนขององค์การสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์การเศรษฐกิจกำลังมีปัญหว่าต้องการเพิ่มผลประโยชน์ หรือกำไรให้องค์การให้มากที่สุด หรือจะทำหน้าที่เพิ่มบริการสาธารณชน องค์การสังคมควรตั้งค่านึงถึงความรับผิดชอบต่อชุมชน

5. การขยายตัวของธุรกิจระหว่างประเทศ การลงทุนในรูปบริษัทเงินทุนข้ามชาติเกิดจากความเจริญเติบโตของตลาดร่วมในยุโรป ทำให้มีการติดต่อสื่อสาร มีการบริการ มีการจำหน่ายสินค้าและบริการ ขบวนการดังกล่าวเป็นขบวนการที่กระทำกันอย่างรวดเร็วระหว่างชาติ เป็นวิธีการนำเอาสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ เข้าไปในแต่ละสังคม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536 , หน้า 28-29) ได้กล่าวถึงปัจจัยของการเปลี่ยนแปลง ทางสังคมและวัฒนธรรม ว่าแบ่งได้เป็น 2 ปัจจัย คือ

1. ปัจจัยภายใน (Internal or sociogenic factor)

ปัจจัยภายใน หมายถึง ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและ วัฒนธรรมภายในสังคม ซึ่งสามารถมองได้ 2 ลักษณะ คือ

- 1.1 ปัจจัยที่แสดงอย่างเปิดเผย หรือตั้งใจกระทำการเปลี่ยนแปลง (Manifest or intended) ได้แก่ กระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social movement) การประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ (Invention) การวางแผนทางสังคม การกระทำของปัจเจกบุคคลในสังคม เช่น ผู้นำขบถ เป็นต้น
- 1.2 ปัจจัยที่ไม่ได้แสดงอย่างเปิดเผยหรือตั้งใจ ได้แก่ ความตึงเครียดภายในระบบสังคม และการขาดแคลนทรัพยากร ทำให้มีผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นต้น

2. ปัจจัยภายนอก (External factor)

ปัจจัยภายนอกเป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นภายนอกของสังคม ปัจจัยที่เห็นชัดก็คือ

- 2.1 การเปลี่ยนแปลงลักษณะของประชากร ได้แก่ การย้ายถิ่นของประชากร ความแตกต่างขององค์ประกอบของประชากร เช่น อายุ เพศ และการศึกษา เป็นต้น

- 2.2 การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้แก่ สภาพสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติที่เปลี่ยนไป เช่น ภูมิอากาศ ทรัพยากรธรรมชาติ แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด เป็นต้น
- 2.3 กลุ่มกระทบจากภายนอก ได้แก่ การล่าอาณานิคม และการโจมตีจากชาติอื่น การ ยืมวัฒนธรรม ได้แก่ การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับ ชาติอื่น หรือการ รับวัฒนธรรมอื่นมาใช้ วัฒนธรรมได้จากการยืมจากวัฒนธรรมทำให้มีผลต่อการ เปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

ยศ สันตสมบัติ (2540, หน้า 240-245) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบ ทางสังคมวัฒนธรรมของสังคมเกษตร ได้แก่ การผลิตทางการเกษตรมีการจ้างแรงงาน มีการนำเครื่องจักรมาใช้ในการผลิตทางการเกษตร ทำให้แรงงานภาคเกษตรต้องออกไปรับจ้างใน โรงงานอุตสาหกรรม การรับวัฒนธรรมการบริโภคเพื่อแสดงความทันสมัย เป็นต้น

กาญจนา แก้วเทพ (2535, หน้า 130-131) ผลกระทบจากการพัฒนาเศรษฐกิจที่มี ต่อผู้หญิงในด้านลบมีดังนี้ ในด้านการผลิตทางการเกษตรที่เป็นเชิงพาณิชย์ ทำให้ผู้หญิงต้อง ทำงานมากขึ้นทั้งการเพาะปลูก ทำสวน การทำงานบ้าน และการค้าขาย หญิงที่อยู่กับบ้านเลี้ยง ลูกจะยากจนที่สุด เป็นต้น

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (อ้างใน กาญจนา แก้วเทพและคณะ, ม.ป.ป., หน้า 29-30) วิเคราะห์ว่า สำหรับในสังคมชนบทนั้น ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการขยายตัวของระบบทุนนิยม เข้าไปในชนบทก็คือการเกิดการผลิตเชิงพาณิชย์ เกิดความสัมพันธ์เชิงพาณิชย์ในทุกมิติของสังคม และเกิดการขยายตัวของคติปัจเจกชนนิยม สภาวะจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว มีผลทำให้ สถานภาพของสตรีชนบทตกต่ำลงเนื่องจาก อำนาจตัดสินใจในการผลิตไปอยู่ที่นายทุน ถ้ามีการ จ้างแรงงานผู้หญิง ก็จะทำให้ค่าจ้างต่ำ ผู้หญิงที่ไม่สามารถเป็นแรงงานได้จะถูกชักจูงไปเป็นหญิง บริการ

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องบทบาทสตรีเกี่ยวกับเศรษฐกิจครัวเรือนในชนบทครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ประกอบและสนับสนุนผลการวิจัยที่จะศึกษาให้มีน้ำหนัก และมีความ ชัดเจนมากขึ้น นอกจากนี้งานวิจัยที่เกี่ยวข้องยังช่วยกำหนดขอบเขตของงานวิจัยอีกส่วนหนึ่งด้วย งานวิจัยที่นำมาเสนอไว้ ณ ที่นี้เป็นแง่มุมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของสตรีเกี่ยวกับเศรษฐกิจ ในครัวเรือน และเงื่อนไขปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทด้านเศรษฐกิจในครัวเรือนของสตรี ซึ่งมีรายละเอียดที่น่าเสนอดังต่อไปนี้

วณี บางประกาย ธิติประเสริฐ (2533) ได้ศึกษาเชิงปฏิบัติการเรื่องการแบ่งงานระหว่าง เพศและการพัฒนาสตรีชนบท พบว่า นอกจากบทบาทหลักในงานบ้านแล้ว ผู้หญิงทุกระดับอายุมี ส่วนร่วมในงานไร่ นา ซึ่งบางประเภทก็สูงกว่าความคาดหวังค่อนข้างมาก และการปลูกผักผู้หญิง จำนวนมากยังรับจ้างในท้องถิ่น และในเมืองอีกด้วยแม้ค่าจ้างแรงงานจะต่ำ โดยที่ค่าจ้างในงาน เกษตรแบบยังชีพในท้องถิ่นจะได้เท่ากับชาย แต่งานอื่น ๆ จะได้รับต่ำกว่าชาย กระนั้นก็ดี แม้ ผู้หญิงจะมีส่วนร่วมในเชิงเศรษฐกิจค่อนข้างมาก แต่มักไม่มีโอกาสรับการฝึกอบรมหรือเข้า โครงการพัฒนาอาชีพหลัก การอบรมส่วนใหญ่เกี่ยวกับอาชีพเสริมและการมีส่วนร่วมในโครงการ สาธารณสุขและโภชนาการ นอกจากนี้สภาพการแบ่งงานระหว่างเพศ จะมีความยืดหยุ่นในงาน ระหว่างเพศพอสมควร โดยเฉพาะ ครอบครัวยุคใหม่โดยที่หญิงมีแนวโน้มที่จะทำงานชายมากขึ้น ทัศนคติหรือค่านิยมของ การแบ่งงานระหว่างเพศมิได้เปลี่ยนแปลง แต่มีความยืดหยุ่นของงาน บางประการ ส่วนการช่วยเหลือกันในระหว่างสมาชิกเกือบทุกคนในครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยการ ผลิตทั้งงานในบ้านและงานในไร่ นาเนื่องจากยังเป็นสังคมเกษตรแบบดั้งเดิมที่อาศัยแรงงานเป็น หลัก ส่วนปัจจัยต่าง ๆ ที่กำหนดการแบ่งงานระหว่างเพศ อาจได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล เช่นวัย สถานภาพสมรส ลักษณะและขนาดของ ครอบครัวยุคใหม่ ปัจจัยทางวัฒนธรรมได้แก่บทบาทการผลิตซ้ำ ซึ่งรวมทั้งการตั้งครุฑร์ ภาระงานบ้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการเลี้ยงดูลูก ปัจจัยทางเศรษฐกิจได้แก่ บทบาทการผลิต ซึ่งขึ้นอยู่กับรูปแบบการผลิต ชนชั้นของหญิง และจำนวนแรงงานในครอบครัว ส่วนปัจจัยภายนอกที่มากับระบบทุนนิยม ได้แก่ เทคโนโลยีในการผลิตและดำรงชีวิตประจำวัน การคมนาคมและการสื่อสาร ปัจจัยสุดท้ายที่มีผลต่อบทบาทของสตรีคือ นโยบายของรัฐที่มีผล

กระทบต่อสตรีชนบทโดยตรง เช่น นโยบายที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม นโยบายลดอัตราประชากร เป็นต้น

วันวิสาข์ โกลมกระหนก (2539) ได้ศึกษาเรื่องความเชื่อที่มีต่อบทบาททางสังคมของหญิงชายในชนบทภาคเหนือ พบว่าความเชื่อที่มีผลต่อบทบาททางสังคมหญิงชาย ในชนบทภาคเหนือ นั้นเป็นความเชื่อที่มีรากฐานมาจากศาสนา วัฒนธรรม และ ขนบธรรมเนียมประเพณี ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าหรือผีบรรพบุรุษ ความเชื่อเรื่องชืดหรือสิ่งที่เป็นอัปมงคล ความเชื่อเรื่องผู้ชายเป็นเพศที่แข็งแรง ความเชื่อเรื่องผู้หญิงและผู้ชายมีความสามารถและสติปัญญาเหมือนกัน ความเชื่อเรื่องนางแก้ว ในส่วนของการถ่ายทอดความเชื่อเหล่านี้ครอบครัวและชุมชน จะมีวิธีการถ่ายทอดในหลายลักษณะเช่นการบอกเล่า การประพฤติปฏิบัติเป็นตัวอย่าง อันเป็นการพยายามสื่อแสดงความหมายของการชืดเกลือกทางสังคมเรื่องความเชื่อ และพฤติกรรมปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และสถานภาพตามความคาดหวังของสังคม ขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจก็มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง ทักษะคติ ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ จึงส่งผลกระทบต่อระบบความเชื่อของคนในชุมชนโดยรวม กระบวนการชืดเกลือกทางสังคมด้านความเชื่อที่เกี่ยวกับบทบาทของหญิงชายในครอบครัว และชุมชนจึงเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมกับ สภาพการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

เกสร ปารมีแจ้ (2539) ได้ศึกษาบทบาทของสถาบันครอบครัวในการถ่ายทอดความรู้ อันเนื่องมาจากอิทธิพลของนิคมอุตสาหกรรม ผลการศึกษาพบว่า สมัยก่อนชุมชนส่วนใหญ่ มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ผู้ที่มีบทบาทการถ่ายทอดความรู้ให้แก่สมาชิก ในสถาบันครอบครัว ได้แก่ พ่อแม่ ผู้รู้ในชุมชน ทำหน้าที่ ให้คำแนะนำในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ช่างฝีมือ การทอผ้า การดำเนินชีวิตระบบการผลิตครบวงจร วัฒนธรรม การจัดการทรัพยากรตลอดจน พฤติกรรมสุขภาพให้แก่บุตรหลาน โดยมีสถาบันศาสนา การศึกษาเป็นผู้สนับสนุน กระบวนการเรียนการสอนใช้การอธิบาย แนะนำยกตัวอย่าง คติสอนใจ การสาธิต และ การฝึกปฏิบัติไปพร้อม ๆ กับสื่อ ได้แก่ อุปกรณ์ของจริงที่มีในชุมชนเป้าหมายให้แก่บุตร หลานได้มีการประพฤติปฏิบัติได้ถูกต้องและเป็นคนดี ส่วนปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงคือปัจจัยด้านเศรษฐกิจ การศึกษา การเมือง การปกครอง ด้านสังคมและที่ตั้งของชุมชนอยู่ในใกล้นิคมอุตสาหกรรมภาค

เหนือส่งผลให้สมาชิกของ ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงบทบาท การถ่ายทอดความรู้ ให้แก่สมาชิกของ สถาบันครอบครัวเป็นหน้าที่ของสถาบันการศึกษา และระบบอุตสาหกรรม ส่วนสถาบันครอบครัว มีบทบาท เป็นเพียงช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้บุตรหลาน เข้ารับการศึกษาด้วยมุ่งหวังให้มีงานที่ดี มีรายได้ประจำและมากกว่ารายได้ที่พ่อแม่เคยได้รับจากการประกอบอาชีพเกษตรและเมื่อคนรุ่นใหม่ได้รับการศึกษาที่สูงกว่าพ่อแม่จึงกลับเป็นผู้มีบทบาทการถ่ายทอดความรู้ ทางด้านการใช้ เทคโนโลยีแก่พ่อแม่และผู้อาวุโส กระบวนการเรียนการสอนจะเป็น การแนะนำ การสาธิต และการฝึกปฏิบัติไปพร้อมๆ กัน โดยมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมการใช้อุปกรณ์ต่างๆ ในครอบครัวได้อย่าง ถูกต้อง

นอกจากนี้ เพ็ญศรี จุลกาญจน์ (2540) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการผลิตซ้ำอุดมการณ์ ที่เกี่ยวกับบทบาทและสถานภาพของหญิงและชายผลการศึกษาพบว่า สถาบันครอบครัว โรงเรียน วัด กิจกรรมในชีวิตประจำวันและพิธีกรรมทางสังคมมีบทบาทในการถ่ายทอดระบบความคิด ความเชื่อ และค่านิยม ให้กับเด็กผ่านการประพฤติปฏิบัติตัวเป็นแบบอย่าง การสั่งสอนโดยตรง การสื่อสารโดยสอดแทรกเนื้อหาไว้อย่างกลมกลืนกับกิจกรรมในชีวิตประจำวันและกิจกรรม ในพิธีกรรมของครอบครัว การถ่ายทอดเนื้อหาจะกระทำให้เหมาะสมกับวัย ในวัยเด็กจะกวาดขันให้ เด็กหญิงทำงานบ้านและให้ผู้ชายทำงานนอกบ้านเป็นงานอาชีพและปลูกฝังความละเอียดในเรื่อง เพศให้แก่ผู้หญิงแต่ให้อิสระกับผู้ชายในเรื่องเพศ ผู้ถ่ายทอดสามารถติดต่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลง การถ่ายทอดให้เหมาะสมกับสังคมที่เปลี่ยนไป ซึ่งส่วนมากจะเป็นการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาและวิธี การสอน การปฏิสัมพันธ์กับบุคคลในครอบครัว และเห็นการกระทำซ้ำ ๆ เป็นประจำ ทุกวันทำให้ ผู้รับเกิดการยอมรับบทบาทของตัวเอง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีผลทำให้การ ถ่ายทอดระบบ คิด ความเชื่อและค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับบทบาทและสถานภาพของหญิงและชายในครอบครัว เปลี่ยนไป คือ มีความเข้มข้นในการถ่ายทอดงานบ้านให้ผู้หญิงลดลง และให้อิสระกับผู้หญิง มากกว่า แต่ก่อน บางครอบครัวเริ่มสอนให้เด็กชายทำงานบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ และครอบครัว เริ่มให้ความสำคัญทางด้านการศึกษาเท่าเทียมกันทั้งสองเพศ

จิระนันท์ โกมลภิติสกุล (2535) ได้ศึกษาบทบาทและสถานภาพของสตรีจากสำนวน สุภาษิตอีสาน ผลการวิจัยพบว่า สตรีมี 2 สถานภาพใหญ่ ๆ ได้แก่ สถานภาพด้านการศึกษาและ

สถานภาพด้านครอบครัว กล่าวคือสถานภาพด้านการศึกษาสตรีไม่ได้รับ การส่งเสริมให้เรียนวิชาความรู้ในทางหนังสือเหมือนผู้ชายแต่ได้รับการฝึกฝนให้เป็นแม่ศรีเรือนและกุลสตรี มีความประพฤติดีทั้งกาย วาจา ใจ ส่วนสถานภาพด้านครอบครัวสามารถจำแนกความสัมพันธ์ในครอบครัวในฐานะ มารดา ภรรยา บุตร ในฐานะมารดามีหน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดูบุตร ในฐานะภรรยาต้องปฏิบัติตนให้เป็นแม่ศรีเรือนอย่างครบถ้วน ให้ความเคารพยกย่อง และซื่อสัตย์ต่อสามี เสมอติดตามมารดา สตรีในฐานะบุตรต้องเคารพเชื่อฟังบิดามารดา แสดงความกตัญญูด้วยการดูแลท่าน

เรณู อรรฐาเมศร์ (2528) ได้ศึกษาโลกทัศน์ของชาวล้านนา เกี่ยวกับบทบาทและสถานภาพของสตรีผ่านวรรณกรรม 3 ประเภทได้แก่ วรรณกรรมศาสนา วรรณกรรมบันเทิงเริงใจ มาจากศาสนา และวรรณกรรมคำสอน ผลการศึกษาสรุปได้ว่า เพศหญิงมี สถานภาพทางสังคมด้อยกว่าชาย หญิงโสดจะถูกกวัดขั้นให้รู้จักงานบ้านงานเรือนเพื่อจะได้เป็นภรรยาที่ดี ต้องปรนนิบัติต่อสามีอย่างดี ยกย่องเชิดชู เลี้ยงดูบุตรธิดา การประพฤติผิดประเวณีถือว่าผิดอย่างร้ายแรง ผู้ชายจะมีอำนาจและสิทธิเหนือบุตร ธิดาและภรรยา

นิตา ชูโต และคณะ (2538) ได้ศึกษาถึงการถ่ายทอดค่านิยมเกี่ยวกับบทบาทหญิงชาย โดยผ่านหนังสือเรียนและหนังสืออ่านประกอบการเรียนรู้ระดับประถมศึกษาในประเทศไทย พบว่า หนังสือเรียนกลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ ทั้งวิชาภาษาไทยและวิชาคณิตศาสตร์ หนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตและกลุ่มประสบการณ์พิเศษ วิชาภาษาอังกฤษ ได้นำเสนอเนื้อหาบทบาทหญิงชายในทิศทางสอดคล้องไปใน ทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ ล้วนนำเสนอบทบาทของเพศชายมากกว่าเพศหญิง ให้ความสำคัญแก่เพศชายมากกว่าเพศหญิงและได้ถ่ายทอดค่านิยมว่าชายมีบทบาทเป็นผู้นำงานหาเลี้ยงครอบครัวเป็นผู้นำทั้งในครอบครัวและสังคมส่วนหญิงมีบทบาทเป็นแม่บ้าน ทำอาหารและอบรมเลี้ยงดูบุตร ในบางครั้งที่ครอบครัวยากจนก็ต้องช่วยทำงานหาเงินเลี้ยงครอบครัวและจะช่วยเหลือสังคมในแง่ทำอาหารหรือบริการน้ำดื่มแก่ผู้มาลงแรงทำงานช่วยสังคมซึ่งเป็นชาย รวมทั้งผู้หญิงจะต้องถ่ายทอดค่านิยมในการเป็นแม่บ้านให้แก่บุตรสาวสืบต่อไป

และในส่วนของบทบาทด้านเศรษฐกิจในครัวเรือนและสถานภาพสตรีในชนบทนั้น พัทรินทร์ ลพานันท์ (อ้างใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2536) ได้ทำการศึกษาวิจัยและสรุปได้ว่า

บทบาทในการทำมาหากินเพื่อหารายได้สนับสนุนครอบครัวของสตรีชนบทนั้นเด่นชัด ในฐานะลูก ผู้หญิงจะช่วยกิจกรรมทางเศรษฐกิจของครอบครัว เมื่อแต่งงานผู้หญิงก็จะมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงต่อครอบครัว นอกจากนี้ การพัฒนา ส่งเสริมการมีบทบาททางเศรษฐกิจของสตรีชนบท กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ทำให้ผู้หญิงทำงานมากยิ่งขึ้น แต่เงื่อนไขดังกล่าวไม่ได้สนับสนุนให้สถานภาพของสตรีดีขึ้นไปด้วย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

สตรีชนบทตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันถูกกำหนดและคาดหวังจากสังคม และครอบครัวให้มีหน้าที่ทางด้านเศรษฐกิจของครัวเรือน โดยครอบครัวไทยในชนบทให้ความสำคัญกับความร่วมมือและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในครอบครัว แม้จะมีการแบ่งงานกันทำระหว่างสามีและภรรยา แต่ไม่กำหนดตายตัวและสตรีก็มีส่วนสำคัญอย่างมากใน แรงงานเชิงเศรษฐกิจของครัวเรือน อาจเป็นกิจกรรมที่ทำภายในครอบครัว ได้แก่ การทำนา การทำสวน การปลูกผักสวนครัว การเลี้ยงสัตว์ และการจับสัตว์น้ำ การเก็บหาอาหารตามธรรมชาติ การดูแลและอบรมสั่งสอนลูก การทำอาหารและการถนอมอาหาร การทำความสะอาดบ้าน การซักผ้า รีดผ้า การล้างถ้วยล้างชาม การหาน้ำ ตักน้ำ หาฟืน สีข้าว เป็นต้น หรือนอกครอบครัว ได้แก่ การค้าขาย การรับจ้างต่าง ๆ เพื่อสนองความต้องการพื้นฐานของคนในครัวเรือน ผู้วิจัยใช้แนวคิดบทบาทของสตรีในเศรษฐกิจครัวเรือน และเงื่อนไขปัจจัยที่มีผลกระทบต่อบทบาททางด้านเศรษฐกิจของสตรี เช่น วัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และช่องทางการประกอบอาชีพ เป็นต้น เพื่ออธิบายหาปรากฏการณ์ดังกล่าว